

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена психологічним основам виховання громадянина в період відпочинку. Розкривається поняття відпочинку, змістовною стороною якого є розвиток людини як громадянина. Розкриваються умови становлення людини як громадянина в період відпочинку.

Ключові слова: громадянське виховання, рекреація, виховання.

Осмилення класового (соціалістична революція), національного (національне пригноблення), економічного розподілення (панування суто фінансової елітарності) населення країни протягом століть як тривалих факторів її знищення, спонукає до пошуків єднання як засобу морально-духовного зміцнення народу й укріплення національної безпеки. Об'єднуючою силою різних верств населення мала б стати любов до країни і, як наслідок, - прагнення до її захисту, а одним з життєдайних засобів рекреаційна діяльність громадянського змісту.

Значення громадянського компонента в рекреаційній діяльності до недавнього часу недооцінювати. Лише наприкінці ХХ століття, особливо в працях зарубіжних учених, починає переважати нова тенденція в пізнанні цього феномена. Основна її суть зводиться до наступного. У природі людини закладено різноманітні психічних передумови у вигляді потреб, інтересів, мотивів, намірів, емоцій, волі та інші, які якісно детермінують подальший розвиток людини, що, по суті, і дозволить відрізнити громадян однієї країни від громадян іншої. Людина виступає суб'єктом детермінації – своєї життєдіяльності у власній країні, а проблема сприяння громадянськості особистості як суб'єкта життєдіяльності країни – це проблема насамперед психології громадянськості.

В умовах інформаційного протистояння спостерігається тенденція за опанування свідомістю молодіжного соціуму, впливу на ставлення молоді до своєї країни, зокрема до заохочення молоді до туризму за межами країни і нехтування інтересом до власної країни у вільний від навчання і роботи час. Водночас, такі країни світу, як Німеччина мають цілий ряд соціальних пільг, що заохочують громадян країни відвідувати музеї, парки, інші культурні зони відпочинку саме у вихідні дні, у нашій же країні відмічається тенденція заохочувальної політики стосовно знань про країни для *іноземних громадян* значно більше, ніж для своєї власної молоді.

Приклад громадянсько-спрямованої рекреації - кожного року до дня визволення міста-героя Одеси здійснюється денний похід різних верств населення по поясу слави навколо Одеси. Виявити, якого змісту більше в цій акції - спрямованого на громадянське виховання чи на підкріплення здоров'я не є можливими, адже вони органічно поєднані між собою, як приєднується до змісту ідеї і наповнена нею підготовка до неї протягом року. Від малих досягнень територіальної громади до олімпійських перемог, громадянська складова в тому, зокрема, що людина-переможець пишається не тільки своїми досягненнями, але й сповнена гордістю за себе у зв'язку зі своєю Батьківщиною.

Цілісний стан здоров'я людини як громадянина містить фізичну, психічну і соціальну складові здоров'я, що значно розширює семантичне поле самого феномена рекреації.

Об'єктом нашого дослідження стало сприяння становленню громадянськості молоді, предметом - психологічні закономірності та механізми сприяння громадянськості в рекреаційний період.

Громадянськість визначається нами як певного роду світоглядно-психологічна орієнтація, духовно-моральна позиція і культурно-національна характеристика. Громадянськість є духовно-моральною цінністю, сутність якої – виконання громадянських прав і обов'язків у країні на основі любові до неї.

Громадянськість за суттю є ідентифікацією людини з жителями країни, що є її патріотами, проявляється в позиції особистості відносно країни, виражається через реалізацію людиною свого потенціалу у зверненості "на іншого", виявляється в актуалізованих тенденціях активності особистості. Основою розвитку громадянськості та патріотизму є мораль, а її джерелом – духовність, що втілена в релігії, літературі, культурі, мистецтві, традиціях народу країни. У становленні особистості громадянина споріднена діяльність, професія значать багато, але їх вибір має похідне значення у відношенні до стану духу, що єдиний відбиває внутрішню сутність людини і в критичних життєвих ситуаціях визначає її поведінку, ставлення до соціуму та країни. Громадянсько спрямована рекреаційна діяльність соціально зумовлена, а її зміст дозволяє вибірково впливати на різні компоненти психічного здоров'я. Соціокультурна ситуація відпочинку виступає визначальним фактором, який може призвести до поліпшення морального стану суб'єкта і зміцнення його як фізичного, так психічного і здоров'я і духовної сили. Активізація досліджень проблем громадянськості і проблем здоров'я знаходиться у взаємозв'язку [1, 5].

Тому ми поставили перед собою завдання встановити характер зв'язку між нервово-психічною нестабільністю і громадянським змістом рекреаційного періоду.

Наші дослідження показали, що ставлення самих громадян до змісту свого відпочинку, має здебільшого пасивний, ніж громадянсько насичений характер, що свідчить про недостатньо сформовану потребу більшості громадян України різних національностей у розвитку своєї громадянської свідомості. Цікаво, що тенденція до збільшення інтересу до України відмічається в національних меншин, громад різних національностей, що перебувають на території України і мають Батьківщину і осередок національної культури та віри, зокрема вірменська, німецька, болгарська громада тощо. Така ситуація висуває на перший план завдання розробки нових інноваційних підходів вирішення проблеми, що виникла. У цих цілях особливе значення надається подальшому розвитку громадянської культури в туризмі та спорті та впровадження їх у повсякденне життя людей з метою зміцнення не тільки фізичного, а й морально-психологічного здоров'я.

Ідея використання рекреаційного періоду у формуванні громадянськості особистості як опосередкованої складової її

психічного здоров'я не нова і має глибокі історичні корені і широко використовувалася у вихованні підростаючого покоління та розглядається як ефективний засіб формування особистості громадянина і його соціалізації. Однак теорія громадянсько спрямованої рекреації, уточнення її можливостей в оптимізації здоров'я людини і значення соціально-психологічних чинників у цьому процесі вивчені недостатньо.

Емпіричні дослідження громадянсько спрямованої рекреації значно випереджають розвиток теоретичних знань і недостатньо спираються на реалії сучасної життєдіяльності людей. Тому розробка сучасної теорії громадянсько спрямованої рекреації в даний час є актуальною. Без такої теорії подальші емпіричні дослідження, які б досконали методи в них не застосовувалися, ризикують виявитися безглуздими і не можуть надати істотну допомогу практиці. Для побудови сучасної теорії громадянсько спрямованої рекреації слід не просто синтезувати все те цінне, що накопичено в окремих науках, не просто обмежуватися перерахуванням усіх численних її дефініцій, але й провести їх змістовний аналіз, що дозволить відображати сутність феномена. Не може, наприклад, задовольнити визначення рекреації як "системи заходів, спрямованих на відновлення життєвих сил і енергії" тощо. Очевидно, що стратегія розвитку рекреаційної діяльності не зводиться тільки до загальної медичної диспансеризації, підвищення фізичної культури населення або до розвитку комерційно виправданої індустрії рекреаційних послуг [3].

Однією з центральних проблем рекреації, найбільш інтенсивно обговорюваної, але найменш вирішеною, служить проблема співвідношення біологічного та соціального в даному феномені, починаючи з самого терміна "рекреація", де представлені три площини аналізу: фізичний, що знаходить головне вираження у фізичному здоров'ї людини (адже, в самому загальному сенсі, рекреація традиційно означає відпочинок, розвагу, відновлення сил у вільний час). Не вступаючи в обговорення всіх численних дефініцій цього поняття, наведемо одне з них. Рекреація, за визначенням відомого французького соціолога J. Dumazedier, являє собою певні заняття під час дозвілля, що здійснюються з власної волі, з потягу до вдосконалення знань, підвищення кваліфікації, участі у громадському житті. Наведена дефініція поняття "рекреація", за нашу думку, найбільш адекватно відображає сутність цього феномена, дозволяє виділити основні ознаки: наявність різноманітних видів активності людини - не тільки фізичної, але й психічної та соціальної, різні форми її спрямованості - пізнавальної, перетворювальної, комунікативної, ціннісно-орієнтаційної, що вказує на значення рекреації в оптимізації здоров'я індивіда не тільки у фізичному, але й морально-психологічному сенсі.

Рекреація – лише загальний термін, назва феномена, а її сутність і зміст проявляються через діяльність людини. Оскільки рекреація є видом культури і загальної рекреації, а їх зміст опосередковано розкривається діяльністю людини, то для позначення процесу об'єктивної рекреації в зовнішньому світі цілком правомірно вживання терміна "громадянсько спрямована рекреаційна діяльність".

Безумовно, рекреаційна діяльність впливає на всю організацію людини, як з урахуванням біологічних закономірностей функціонування людського організму, так і розвитку цілеспрямованого ставлення людини до навколишнього світу і до самої себе, де вона служить суб'єктом рекреації, і без наявності свідомої діяльності людини існування цього феномена неможливе. Справедливим є твердження соціолога А.С. Орлова про те, що слід відрізнити біологічну форму рухової активності індивіда й адаптації його організму до природного середовища від його соціально-психологічної рекреаційної діяльності; біологічно активну поведінку і свідому, творчу громадянсько спрямовану рекреаційну діяльність. Справедливим є твердження Є. П. Львіна, що відновлення здоров'я організму людини – це тільки частина проблеми фізичної рекреації, що є предметом медичних наук, його ж збереження і зміцнення залежить від соціально-психологічних і соціокультурних чинників. Справедливим є твердження фінського вченого К. Heinila, що мета рекреаційного спорту - не стільки досягнення спортивного результату і навіть не фізичне здоров'я, скільки форма взаємовідносин, залучення до культурних цінностей.

Соціально-психологічна проблематика досліджень рекреації в сучасних умовах життєдіяльності людей є найбільш актуальною і має державне значення саме своєю громадянською спрямованістю. Висунуте припущення впливає із зазначених вище специфічних ознак рекреації з опорою на результати проведених конкретних емпіричних досліджень у вітчизняній науці та досвід зарубіжних досліджень.

До недавнього часу у вітчизняній науці термін "громадянсько спрямована рекреація" не вживався. У наукових дослідженнях громадянсько спрямованої рекреації немає особливих різночитань щодо її специфічних ознак, що дозволяє позитивно впливати на здоров'я індивідів. На відсутність цих специфічних ознак вказує наступне:

1) громадянсько спрямована рекреація функціонує переважно у сфері вільного часу, дозвілля, де створюються найбільш прийнятні умови для становлення громадянськості особистості;

2) рекреаційна діяльність здійснюється на добровільних засадах, що робить цей вид діяльності доступним і емоційно привабливим для найширших мас населення;

3) надзвичайне різноманіття форм діяльності дозволяє задовольняти найрізноманітніші індивідуальні та групові потреби та інтереси;

4) рекреаційна діяльність здебільшого не передбачає використання значних коштів;

5) не передбачається жорстка регламентація норм і правил рекреаційної діяльності, посилений контроль зі сторони організацій, що дозволяє індивідові проявляти свободу вибору форм і засобів, партнерів по спільній діяльності, надає широкі можливості для прояву своєї індивідуальності та самобутності, самореалізації і самовираження;

6) об'єктом громадянсько спрямованої рекреації є люди різного віку, рівень громадянськості яких є не достатнім з-поза різних факторів соціального середовища.

Одним із засобів рекреаційної діяльності (як і психологічної культури в цілому) часто вважають природні сили природи. Якщо прийняти цю точку зору, природу слід розуміти як частину культури (як то Софіївський парк тощо). Сили природи значною мірою є окультуреним творінням людського розуму і діяльності людини (Р. Шустерман). Але вони є лише зовнішніми умовами, в яких здійснюється рекреаційна діяльність і які можуть як позитивно, так і негативно впливати на її виховний результат.

Біологічне і соціальне – це умови, а не причини, не детермінанти. Реальність об'єктивного світу існує поряд з

реальністю суб'єктивного ядра психічного життя, що несе в собі субстанційні інтуїції. Їх розгортання завдяки власній активності суб'єкта дозволяє йому творити власне психічне життя. З такого погляду важливим є формування знань, навичок, умінь, принципи і методи створення оптимальних умов, що дозволяють людині в її індивідуальному досвіді і траєкторії життя використовувати свій суб'єктний потенціал для цілей самотворення. Не нав'язування психологічної "допомоги", а сприяння розвитку, актуалізації суб'єктних потенцій психічної активності індивіда, групи, суспільства в їхньому саморозвитку, самогігієні, самокорекції, самопрофілактиці – завдання багатьох галузей психологічних знань.

Основними засобами рекреаційної діяльності є свідомо організована діяльність при фоновому природному чи технологізованому середовищі. Значення рекреації недостатньо обмежувати тільки функцією відновлення фізичного здоров'я індивіда. Такий підхід є обмеженим. Виходячи з історично сформованого поняття "рекреація" з давньогрецького постулату про єдність душі і тіла, функціональні можливості рекреації розглядаються значно ширше, а саме, - з точки зору можливості її впливу на оптимізацію фізичного, психічного, душевного і соціального стану людини в їх єдності і взаємозв'язку. Наукове спрямування досліджень рекреації в оптимізації цілісного виховання людини як громадянина має важливе значення, адже людина-громадянин - головна національна державна цінність і важливо забезпечити її соціальне благополуччя і, зокрема, моральну задоволеність своїм життям. Громадянськість слід розглядати як важливий соціальний резерв суспільства. Вона є конкретною історичною соціально-психологічною категорією, що відтворює міру узгодження особистісних і суспільних інтересів, гармонію ставлення до своїх прав і обов'язків у країні. Ступінь цієї єдності значно зумовлений об'єктивними і суб'єктивними факторами певного етапу розвитку суспільства.

Для формування спеціаліста з вищою освітою, виховання громадянськості набуває не тільки соціальної значимості, але й суто індивідуального значення. За допомогою – рекреаційної діяльності людина розширює свій соціальний досвід, що поєднуючись з руховою активністю не тільки посилює креативність людини, але й дозволяє особистості засвоїти нові форми взаємовідносин, нові соціальні ролі, що розглядаються як один з аспектів успішної соціалізації. Але в процесі рекреаційної діяльності суб'єкт не тільки засвоює соціальний досвід, адаптується до умов соціального життя, а й творить соціальний досвід, вносячи до його змісту своє, індивідуальну своєрідність. Таким чином, рекреація є способом, процесом і результатом людської діяльності з перетворення природи, суспільства й самої людини, її фізичної, психічної та соціальної сутності.

У сучасних наукових дослідженнях все більше зміцнюється думка про те, що, через складність і багатогранність такого явища, як рекреація, її можливо актуалізувати за допомогою психологічних механізмів, за допомогою яких регулюється рекреаційна діяльність. Психічна регуляція рекреаційної діяльності здійснюється на рівнях: індивіда, індивідуальності й особистості як біосоціодуховної істоти. Індивідуальні властивості нервової системи, темперамент та ін. індивідуальні властивості задають динаміку рекреаційної діяльності людини, але не роблять істотного впливу на її психічне здоров'я. Індивідуальні психологічні властивості визначають спрямованість і зміст рекреаційної діяльності: мету, мотивацію, вибір умов, форм, засобів і способів її здійснення, партнерів тощо. Особистісні властивості людини виражають соціальну сутність, підкреслюють належність до визначеної соціальної групи зі своїми традиціями, субкультурами. Вони надають рекреаційній діяльності громадянський особистісно-значущий зміст.

Основною орієнтацією соціально-психологічного напрямку в рекреації становиться орієнтація не на психіку індивіда, а на психологію особистості, очевидно, що крім психічних процесів, що проявляються й регулюють рекреаційну діяльність, існують процеси, які виникають у результаті взаємовідносин людей у рекреаційних групах. Це стає тим більш важливим, що в сучасних умовах групові форми рекреаційної діяльності явно переважають над формами індивідуальними. Численні рекреаційні об'єднання, особливо, підлітково-спортивні клуби за місцем проживання тощо, мають свою локальну систему.

Як зазначає А. В. Брушлінський, соціальне - загальна вихідна характеристика суб'єкта і його психіки в їх загальнолюдських якостях [2]. Однією зі стрижневих проблем соціокультурної концепції рекреації є проблема цінностей. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому сенсі слова, світ духовного життя людини, її моральної свідомості, естетичних смаків, етичних норм поведінки і світоглядних уявлень. Прагнення людини до відновлення свого здоров'я виражається не в досягненні ідеального здоров'я, що практично і неможливо. Цінності як елементи внутрішньої психологічної структури особистості стають аксіологічними цінностями рекреації, визначають весь сенс рекреаційної діяльності. Культурне дозвілля стає способом реального соціокультурного розвитку особистості та формування соціальних відносин через практичну діяльність. Соціокультурний простір виступає як одна з основних сфер детермінізму рекреації, і побудова її сучасної концепції без соціокультурного знання неможливо.

У сучасній науці дослідження соціокультурного простору функціонування громадянсько спрямованої рекреації є найбільш актуальним і перспективним дослідним спрямуванням як у розробці її теорії, так і в проведенні емпіричних досліджень. Характерна особливість сучасного дозвілля полягає в тому, що входять до нього сукупними цінностями, символами, формами його проведення, значною мірою перевищують реальні потреби в них особистості і суспільства, складають соціокультурний потенціал. Але цей потенціал використовується особистістю далеко не повною мірою, і головними причинами тут виступає присутність у людей громадянської культури проведення дозвілля, культура використання в цих цілях багатих можливостей рекреаційної діяльності. На підставі аналізу існуючих уявлень про психологію рекреації можна зробити кілька узагальнюючих висновків: необхідність у терміні "громадянсько спрямована рекреація" виникає, насамперед тоді, коли мова йде про аналіз певного елемента загальної рекреації, для позначення якого і використовується цей термін. На жаль, можливості громадянсько спрямованої рекреації в розвитку громадянськості особистості використовуються суспільством лише частково і, крім того, безсистемно і нерационально. У суспільній і особистій свідомості рекреація громадянського змісту ще не набула статусу особистісно-суспільної значущості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вереснева М.А.* Психологічні аспекти самоорганізації життя людини в рекреаційний період (на прикладі туристичного відпочинку в Криму) : Автореф. дис. ... канд. наук: 19.00.01/ Вереснева Марина Анатоліївна. – Одеса: ПДПУ, 2009. – 20 с.
2. *Брушлинский А. В.* Деятельностный подход и психологическая наука / А. В. Брушлинский // Вопросы философии – 2001. – № 2. – С. 82-95.
3. *Григорьев В. И.* Стратегия формирования индустрии рекреации: Монография / В.И. Григорьев, В.С. Симонов. – СПб., 2006. – 234 с.
4. *Орлов А.С.* Социология рекреации : [монография] / А. С. Орлов. – М., 1995. – 306 с.
5. *Снігур Л.А.* Психологія становлення громадянськості особистості / Л.А. Снігур. – Одеса: СВД Черкасов, 2004. – 304 с.
6. *Григорьев В.И., Симонов В.С.* Мыслить через тело: гуманитарное образование / В.И. Григорьев, В.С. Симонов // Вопросы философии, 2006. – №6. – С. 52-67.
7. *Фельдштейн Д.И.* Приоритетные направления развития психологических исследований в области образования и самообразования современного человека / Д.И. Фельдштейн // Вопросы психологи, 2004. – № 6. – С. 7-17.

Подано до редакції 18.11.11
